ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРІОГРАФІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

УДК 929.532:27-725:[2-523.6:2-773(477-25)]"1800/1920"
DOI: https://doi.org/10.31652/2411-2143-2024-47-119-125

Exploring the population and social structure of the Kyiv Eparchy through monastery service records from the 19th to early 20th century

Oleksandr P. Chuchalin
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
PhD in History, Associate Professor (Ukraine)
e-mail: aleksandr02.1989@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3876-8237
Researcher ID: D-7654-2019

Abstract.

The article aims *to examine the informative potential and utility of service records from monasteries within the Kyiv Eparchy, spanning the period from the 19th to the early 20th century, in elucidating the status of Orthodox monastic communities and the social composition of their monastic life.* ***The research methodology*** *adheres to principles of objectivity, historicism, systematic analysis and critical evaluation of sources. Utilizing a method of historical reconstruction, this study seeks to construct a comprehensive understanding of the status of monasteries and the social makeup of their monastic communities from disparate historical evidence.* ***A notable scholarly contribution*** *of this study lies in its pioneering effort to investigate, analyze and assess the informational value of service records from monasteries within the Kyiv Eparchy during the specified period.* ***Conclusively,*** *service records, or formulary information, served as a prevalent form of annual reporting within monastic institutions throughout the 19th century. These unpublished documents serve as primary sources for documenting monastic life during the synodal period, playing a pivotal role in the administrative and communal life of monasteries and their inhabitants. Beyond simply detailing the composition of monastery brotherhoods and listing the names of monks and novices, these records contain rich insights into the individual lives of monastics. Examining such sources facilitates the identification of the number of monastics in Kyiv Eparchy monasteries, the motivations driving their monastic commitment, their roles within monastic communities, average demographics, social standing, educational attainment and even personal characteristics and behaviours. By leveraging these archival materials, scholars are afforded the opportunity to analyze the fluctuating demographics and composition of monastic communities within the Kyiv Eparchy throughout the synodal period, thereby enabling prosopographical investigations and contributing to a deeper understanding of Orthodox monasticism in the region.*

Keywords: *Orthodox Church, Kyiv Eparchy, the synodal period, monasteries, monasticism, service records, information about monks, novice.*

Послужні списки монастирів як джерело з вивчення становища та соціального складу обителей Київської єпархії 19 – початку 20 ст.

Олександр Чучалін
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
кандидат історичних наук, доцент (Україна)
e-mail: aleksandr02.1989@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3876-8237
Researcher ID: D-7654-2019

Анотація.

Метою статті *є аналіз інформативного потенціалу і можливостей послужних списків монастирів Київської єпархії XIX – початку XX ст. для вивчення становища православних обителей та соціального складу їх чернецтва.* ***Методологія дослідження*** *ґрунтується на засадах об'єктивності, історизму, системності, критичного аналізу джерел. Метод історичної реконструкції посприяв складенню із розрізнених фактів цілісного уявлення про становище монастирів та соціальний склад їх чернецтва.* ***Наукова новизна*** *полягає у тому, що вперше здійснено спробу дослідити, проаналізувати та оцінити інформаційний потенціал послужних списків монастирів Київської єпархії XIX – початку XX ст.* ***Висновки.*** *Послужні списки або формулярні відомості – це була форма щорічної монастирської*

звітності, що поширилася у XIX ст. Ці неопубліковані матеріали являють собою основний документ обліку чернецтва синодального періоду. Вони відігравали важливу роль у житті монастирів та їх насельників. Цей вид джерела не просто інформує про склад монастирської братії, імена ченців і послушників, але і вміщує певні відомості про життя кожного з них. Дослідження такого виду джерел дозволяє з'ясувати чисельність чернецтва монастирів Київської єпархії, причини, що спонукали до постригу чи послушництва, посади, які ці люди обіймали в монастирях, середній вік насельників, їх соціальний статус, рівень освіти, навіть риси характеру та особливості поведінки. За допомогою цих документів дослідники мають можливість проаналізувати динаміку чисельності і склад чернецтва монастирів Київської єпархії упродовж усього синодального періоду та здійснювати просопографічні дослідження.

Ключові слова: *Православна церква, Київська єпархія, синодальний період, монастирі, чернецтво, послужні списки, відомості про ченців, послушники.*

Постановка проблеми. Дослідження джерелознавчого спрямування, встановлення видового складу джерел та їх інформативного потенціалу є досить важливим для визначення повноти і збереженості архівних фондів, опису архівних документів та розкриття певної історичної проблематики. Звернення безпосередньо до першоджерела дає можливість досліднику сформувати уявлення про історичну реальність, представити джерело як певну цілісність.

Послужні списки монастирів Київської єпархії XIX – початку XX ст. мають велике наукове значення. Це важливі компоненти державного та регіональних архівних фондів. У контексті заявленої у цій статті теми, центральне місце займають послужні списки монастирів, які за своєю суттю є аналогічними сучасним документам, що вміщують відомості особистого характеру. Їх можна порівняти з сучасними особовими справами працівників або трудовими книжками. Оскільки у джерелознавстві діловодна документація, до якої відносимо й послужні списки монастирів, вважається найбільш достовірною, тож сподіваємося, що їх використання сформує об'єктивне розуміння становища та соціального складу монастирів Київської єпархії синодального періоду.

Дослідження послужних списків монастирів на прикладі окремо взятої Київської єпархії XIX – початку XX ст. дозволяє показати їх джерельний потенціал, що, у свою чергу, відкриває нові можливості для дослідників у вивченні різних аспектів історичних явищ, а також дозволяє відстежити закономірності відображення цих явищ у джерелах на рівні окремо взятого регіону. Послужні списки православних монастирів зберігають не лише безпосередньо зафіксовані дані, але несуть у собі й приховану інформацію. Це означає, що при застосуванні коректних і адекватних методик їх обробки, ці джерела можуть дати досліднику відомості, що демонструють масові явища. Цей момент особливо важливий, оскільки до послужного списку конкретно взятого монастиря варто підходити не як до одиничного факту фіксування службових і біографічних відомостей про конкретну людину. Звісно, такий підхід важливий при написанні біографій, наприклад, настоятелів монастирів чи членів монастирської братії, формуванні просопографічного портрету обителі. Однак лише таке використання обмежуватиме можливості послужних списків монастирів як історичного джерела.

Варто підкреслити, що саме в синодальний період найкраще зберігся масив відомостей про чернецтво і послушників, які регулярно складалися в усіх монастирях Київської єпархії і подавалися до духовної консисторії чи на вимогу єпархіального благочинного монастирів. На них саме і можна побудувати дослідження щодо становища та соціального складу чернецтва православних обителей Київської єпархії синодального періоду.

Метою даної статті є необхідність продемонструвати інформативний потенціал та можливості послужних списків монастирів Київської єпархії XIX – початку XX ст. для вивчення становища православних обителей та соціального складу їх чернецтва.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Значний масив документів та фактичного матеріалу з окресленої наукової проблеми містять фонди Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (Ф. 168 «Києво-Братський Богоявленський училищний чоловічий монастир», Ф. 167 «Києво-Флорівський Вознесенський жіночий монастир», Ф. 179 «Києво-Покровський жіночий монастир», Ф. 183 «Благочинний монастирів Київської єпархії») та Державного архіву Черкаської області (Ф. 148 «Мошногірський Вознесенський монастир», Ф. 149 «Жаботинський Онуфріївський чоловічий монастир»).

Джерелознавчої ж характеристики послужних списків монастирів дослідниками практично не зроблено. Дана категорія джерел використовується науковцями безпосередньо в історичних дослідженнях і визначається як документи церковно-монастирського діловодства. На рівні Київської єпархії спеціальних досліджень, присвячених історії її монастирів та джерелознавчому аналізу послужних списків та споріднених з ними документів, нам віднайти не вдалося. Зустрічаються лише окремі поодинокі праці, що стосуються послужних списків білого

духовенства Київської єпархії XIX – початку XX ст. (Яременко, 2014). Тому, робимо висновок, що послужні списки монастирів Київської єпархії ще не були предметом дослідження в джерелознавчому плані.

Виклад основного матеріалу. Ключовою умовою здійснення історичних досліджень є наявність джерельної бази. Віддаленість в часі від історичних подій зменшує чисельність документів, що впливає на об'єктивність дослідження. При вивченні історії православних монастирів цей брак стає ще відчутнішим у силу історичних обставин і особливо політики радянської влади щодо Православної церкви та її інституцій. Як і майно церков та монастирів в Україні, так і їх архіви та документи не збереглися в повному обсязі. Тому часто сучасним дослідникам доводиться реконструювати минуле обителей за допомогою лише окремих документальних свідчень. Їх можна знайти серед матеріалів, що зберігаються у центральних та регіональних архівних установах України. Особливу цінність становлять описово-статистичні матеріали фондів монастирів, що зосереджені в цих архівах.

До такої групи джерел віднесемо послужні або формулярні списки монастирів, що регулярно подавалися до канцелярії Київської духовної консисторії та благочинному монастирів. Послужні або формулярні списки є ключовим діловодним джерелом, що має значний інформаційний потенціал для дослідження чисельності та соціального складу чернецтва монастирів Київської єпархії синодального періоду. Ці документи відносимо до важливих масових структурованих джерел, на основі яких вдалося створити базу даних чернецтва єпархії і проводити просопографічний аналіз. Списки чернецтва Київської єпархії на початку XIX ст. створювалися періодично, а з середини XIX ст. формувалися регулярно і відклалися у фондах монастирів.

У першу чергу варто звернути увагу на формулювання назви документів. У різних монастирських фондах ці відомості по-різному називаються – «послужні списки», «формулярні списки». Такі назви застосовувалися монастирською «канцелярією» відносно відомостей про настоятелів, які іноді складалися окремо від відомостей про братію, або у випсках із відомостей про ту чи іншу персону, яку представляли до церковних чи світських нагород (ДАЧО, ф. 148, оп. 1, спр. 153, арк. 4). Використання означеної термінології ставить такий вид джерел в один ряд з формулярними списками, які було запроваджено для працівників державного апарату Російської імперії ще з середини XVIII ст. Практично такими діями здійснювалося об'єднання цілей їх ведення – відстеження кар'єри, що давало підстави для підвищення чи, навпаки, зниження по службі, представлення до нагород та призначення пенсійного забезпечення. Проведений же нами детальний аналіз відомостей про чернецтво монастирів Київської єпархії упродовж XIX – початку XX ст. показує, що цілі ведення цього виду документації тут були зовсім іншими.

У ході вирішення складної в джерелознавчому плані проблеми достовірності послужних списків як різновиду масової документації монастирів, перше, на що звертаємо у нашому дослідженні увагу, стосується обставин їх походження та особливостей оформлення цих документів. Розглянемо правові підстави, які визначали порядок формування таких документів.

Створення відомостей про чернецтво вперше було запроваджено указом Святійшого синоду в травні 1722 р. у «Прибавлении к Духовному регламенту» (ПСЗРИ, т. 6 (1720–1722), №4022, с. 699–715). Згодом, у вересні 1732 р., Синодом було видано ще один указ, яким усім настоятелям монастирів суворо приписувалося вести облік чернецтва у спеціальних книгах і за відповідною структурою. Суворі вимоги щодо обов'язкового обліку всього чернецтва згодом було продубльовано і в указах єпархіальних архієреїв. Головним лейтмотивом таких указів та формуванням відомостей було викорінення самовільних переходів чернецтва з однієї обителі до іншої. Саме цими діями можна пояснити наявність у формулярі таких рубрик, як ім'я насельника – чернече та світське, вік, соціальне походження, грамотність, попереднє місце проживання та заняття, час та формальні підстави вступу в той чи інший монастир (ПСЗРИ, т. 8 (1728–1732), №6177, с. 916–922).

Після секуляризації 1764 р. формуляр відомостей про чернецтво кілька разів змінювали і вдосконалювали. У цьому відображалися проєкти і перебіг монастирських реформ. Однак ключові інформаційні параметри залишалися практично упродовж усього синодального періоду тими ж, що їх було сформульовано указом Святійшого синоду 1732 р. Поширення цих норм на монастирі Київської єпархії відбулося з приєднанням території Правобережної України до Російської імперії і формуванням адміністративних меж Київської єпархії (Пределы Киевской епархии, 1861, с. 14). Лише з 1840 р. формуляр було дещо змінено. У кінці кожного списку з'явилася спеціальна колонка з перерахуванням ченців, що вибули із вказаної обителі (ЦДІАК України, ф. 183, оп. 1, спр. 160, арк. 5).

Послужні списки обліковували усіх насельників на момент оформлення запису, перераховували основні відомості про їх життя. Структура послужних списків складалася з 8 позицій і була однаковою для чоловічих та жіночих монастирів упродовж усього досліджуваного періоду. При заповненні формуляра потрібно було вказувати: духовну посаду, ступінь та ім'я;

…….

вік; освіту (де і чому навчався); із якого звання, як в миру називався, не одружений чи вдівець, коли отримав постриг; коли і який послух проходив, коли рукопокладений у священнослужителі, чи не здійснював по службі якихось особливих діянь, чим був нагороджений; чи був у відпустці, коли і який період, чи вклався в терміни, якщо прострочив, то коли з'явився і чи була поважною причина прострочення; чи не мав штрафів, чи не був під слідством і судом, якщо був, то за що саме і чим справа закінчилася; які має якості і чи здібний до послуху, якщо ні, то чому. Усі послужні списки завірялися підписом настоятеля чи настоятельниці монастиря.

Ознайомлення з правилами заповнення таких документів свідчить про те, що держава через Святійший синод, у рамках провадження своєї церковної політики щодо систематичного обліку чорного духовенства, була зацікавлена в отриманні повної і правдивої інформації про його чисельність і соціальний склад. Сучасному досліднику ці дані дають інформацію про соціальний облік православного чернецтва. Із усього різноманіття у списках відомостей проаналізуємо лише ті з них, які варто, на нашу суб'єктивну думку, запровадити до дослідницького обігу та в різних поєднаннях широко використовувати при характеристиці чернецтва: соціальне походження, вік, освіта, місце попереднього проживання.

За вищеозначеними позиціями і проаналізуємо становище монастирів Київської єпархії та їх соціальний склад. Зокрема, дослідження цих документів дає можливість з'ясувати точну назву обителей, здійснити їх класифікацію за системою підпорядкування і статусу (лавра, єпархіальний монастир), за складом ченців (чоловічий, жіночий), територіально-географічним чинником (міський, повітовий), системою підпорядкованості, утримання, управління і розмірами (штатні, заштатні, приписні), за статутом, що регламентував облаштування і уклад життя обителі (спільножительні, неспільножительні), типом монастирських поселень (монастирі, пустині, скити), за функціональною спеціалізацією (лікарняні, училищні, робочі). Зведена інформація оформлена автором у таблицях, поданих нижче:

Таблиця 1

Монастирі Київської єпархії з розподілом за штатами в 1808 р.

Загальне число монастирів	У тому числі:		чоловічих:				жіночих:			
	Чоловічих	Жіночих	1 класу	2 класу	3 класу	Некласні	1 класу	2 класу	3 класу	Некласні
19	**16**	**3**	**3**	**2**	**1**	**10**	**1**	**-**	**-**	**2**

Таблиця 2

Монастирі Київської єпархії з розподілом за штатами в 1915 р.

Загальне число монастирів	У тому числі:				чоловічих:				жіночих:			
	чоловічих	жіночих	у містах	у повітах	лаври/ 1 класу	2 класу	3 класу	некласні	1 класу	2 класу	3 класу	некласні
20	**11**	**9**	**10**	**10**	**3**	**3**	**-**	**8**	**1**	**1**	**-**	**3**

Таблиця 3

Чернецтво монастирів Київської єпархії наприкінці XIX ст.

У чоловічих монастирях			У жіночих монастирях			Разом
ченців	послушників	всього	черниць	послушниць	всього	
462	1009	1471	200	309	509	**1980**

Послужні списки дають можливість уточнити назву та статус монастиря на той час. Про те, що монастирі були єпархіальними, оскільки настоятелі призначалися єпархіальним начальством, свідчать дані з біографій самих настоятелів. Тут подано штрихи до їх біографій, заначено їх життєвий шлях в чернецтві, зміну статусу, просування по кар'єрній драбині, а також дати і номери указів єпархіального начальства про призначення на посаду настоятеля з наступним затвердженням Святійшим синодом (ЦДІАК, ф. 183, оп. 1, спр. 169; 200; 238; 540; ДАЧО, ф. 148, оп. 1. спр. 153).

Послужні списки можемо розглядати також і як «персональні справи чернецтва». Крім того, що окремі факти про життя настоятелів можна взяти з цих справ, де вказано про

призначення на посаду ігумена чи архімандрита та звільнення з неї, про нагородження та смерть, за цим же принципом з'ясовуємо інформацію про монахів і послушників. В архівних справах відклалися дані про вступ до монастиря, постриг, зведення в сан, переведення до іншої обителі тощо.

Зрозумілою стає і рубрика «З якого чину і якого міста». Ще у «Прибавлении к Духовному регламенту» 1722 р. від монастирського начальства вимагалося з'ясовувати, чи не намагається особа, що вступає до монастиря, сховатися від боргів, судового переслідування тощо. Відомості складали у двох екземплярах: один мав залишатися у монастирі, другий, як звітність – відправляли до Київської духовної консисторії. Про наявність щонайменше двох екземплярів послужних чи формулярних списків свідчать матеріали фондів окремих монастирів та фонду благочинного монастирів, що рахувався при Київській духовній консисторії.

Ці реєстри складали в текстовій табличній формі і подавали як звіти монастирів, у тому числі і про чисельність чернецтва. Фактично ці послужні списки були першим і регулярним переписом чернецтва на території Київської єпархії. Метою подання таких відомостей був збір інформації про відповідність чернецтва соціальним і віковим обмеженням на постриг, що було запроваджено ще «Прибавлением к Духовному регламенту» 1722 р. (ПСЗРИ, т. 6 (1720–1722), №4022, с. 699–715).

За правовими нормами РПЦ, постриг в чернецтво дозволявся чоловікам не молодше 30 років, а жінкам – 40 років. Крім того, особа, яка вступала до монастиря, мала бути вільною від обов'язків, не сумісних з чернечим життям. Одруженим, батькам неповнолітніх дітей, підсудним, боржникам, військовим і чиновникам, як не отримали звільнення, представникам податних станів, що не мали свідоцтв про звільнення від сільських і міських общин, до яких їх було приписано – постриг в чернецтво був заборонений. Дворяни, які мали намір прийняти чернецтво, повинні були передати своє майно спадкоємцям, частину з якого мали внести на потреби монастиря (ПСЗРИ, т. 6 (1720–1722), №4022, с. 712). З 1832 р. постриг в чернецтво здійснювався лише з дозволу Святійшого синоду (Законы о состояниях, 1857, с. 57). Після синодського указу від 29 вересня 1865 р. дозвіл на постриг уже міг давати і єпархіальний архієрей (ПСЗРИ, т. 40, ч. 1 (1865), с. 989).

Однак, як засвідчує проведений нами аналіз послужних списків, цих обмежень монастирі не завжди дотримувалися. Невідповідність особового складу чернецтва обителей нормам, запровадженим Святійшим синодом, була суттєвою. Так, переважна більшість чернецтва цього періоду походила із селян та служилих людей, хоча це були ті категорії, яким найскладніше було до реформи 1861 р. отримати документи на звільнення. Віковий ценз також не зовсім було витримано. Персональні дані, зазначені у послужних списках, інформують про часті випадки, коли приймали постриг раніше дозволеного віку. Таким чином, дані послужних списків монастирів вказують на той факт, що норми «Духовного регламенту» 1722 р. та й пізніших базових документів церковної політики усього синодального періоду, не корелювалися з практикою формування складу чернечих общин, а послідовне їх застосування суттєво вплинули б на чисельність та соціальний склад чернецтва. Це один із фактів того, що далеко не всі приписи влади, як світської, так і духовної, виконувалися, і не лише в монастирях.

Аналіз даних графи формуляра про соціальна походження показує, що її заповнювали згідно запроваджених на той час правил документування. Ці дані подавали, у переважній більшості, за соціальним статусом батьків: «із селян», «із козаків», «із купців», «із містян», «із священників» або навіть «донька колезького радника, барона» (ЦДІАК України, ф. 183, оп. 1, спр. 540, арк. 284). Переважна більшість чернецтва монастирів Київської єпархії були вихідцями із селянства. За даними досліджених нами послужних списків їх число становило близько 60%. Решта – це були вихідці з козацького стану, із священників, містян, купецтва.

У кінці XIX – на початку XX ст. ряди чернецтва поповнювали і представники заможних верств суспільства, які в обителях намагалися знайти спокій для душі в силу різних життєвих обставин. Пореформений період сприяв зростанню чисельності черниць і послушниць в жіночих обителях. Скасування кріпацтва, підрив основ патріархальної сім'ї принесли суттєві зміни і в становищі жінки в суспільстві. Отримання відносної свободи і можливість прийняття самостійних рішень орієнтували окремих представниць жіночої статті знайти спокій від мирських справ і проблем у православних обителях. У цьому переконує й аналіз послужних списків у частині чисельності насельників монастирів. Жіночі обителі ставали більш багатолюдними, ніж чоловічі.

Важливою особливістю жіночого чернецтва цього періоду стало зростання чисельності представниць дворянства, у порівняні з іншими соціальними групами. Часто освічені, заможні дами із вищих станів вкладали свої кошти в будівництво обителей, ставали їх ігуменями і присвячували себе молитовному служінню, духовному наставництву та благодійності. Показовою у цьому є діяльність великої княгині Олександри Петрівни, яка на території своєї садиби на Лук'янівці в Києві створила спільножительний жіночий монастир. Його було названо

«Покровський» (ЦДІАК України, ф. 183, оп. 1, спр. 380, арк. 12). Сама княгиня прийняла постриг під ім'ям Анастасія.

Особа, яка вступала до обителі, набувала спочатку статусу послушника чи послушниці і проходила трирічний «випробувальний» термін підготовки до майбутнього чернецтва. Були і виключення, за якого цей термін скорочували або скасовували. Це стосувалося, в першу чергу, осіб, що закінчили клас богослов'я в семінарії чи духовній школі, овдовілі священники, або особи, що мали важкі хвороби. Після трирічного терміну послушник міг відмовитися від постригу і залишити обитель. Вивчення послужних списків монастирів Київської єпархії засвідчило, що в кінці XIX – на початку XX ст. послушники становили більше половини насельників монастирів, а в жіночих обителях це число доходило і до 70% (ЦДІАК України, ф. 183, оп. 1, спр. 483, арк. 52). Такі дані свідчили про те, що більше половини послушників згодом відмовлялися від прийняття чернечого постригу.

Розглянемо включені до послужних списків відомості про рівень освіти чернецтва. Внесення до формуляру монастирів відомостей про отримання освіти вимагало від укладачів вказувати «де і чому навчався». Однак, на основі яких документів мали фіксуватися ці дані, з наявних послужних списків не зрозуміло. Якщо розглядати занесених до списків біографії рядових монахів чи послушників, вважаємо, що швидше всього це були усні пояснення самих чернечих, на правдивість слова яких покладалися. Стосовно ж настоятелів чи настоятельниць монастирів, яких призначали указами єпархіального начальства і затверджували Святійшим синодом, певніше всього їх супроводжували «особові справи» з відповідними документами про освіту.

Грамотності чернецтва у монастирях приділялася особлива увага. Для цього ще у «Прибавлении к Духовному регламенту» у п. 35 вказувалося на необхідність усім монастирям організовувати навчання ченців не лише читанню і письму, а й розумінню. Вимогою було й призначення на священницькі та монастирські посади грамотних осіб (ПСЗРИ, т. 6 (1720–1722), №4022, с. 711).

Аналіз послужних списків монастирів Київської єпархії XIX – початку XX ст. засвідчує, що в цих обителях формувалося так зване «освічене чернецтво». Практично всі ченці й черниці мали освіту різного рівня. Значна їх частина закінчили духовні і повітові училища, семінарії, навчалися на курсах грамоти або мали домашню освіту. Для тих, хто не мав зовсім ніякої освіти, організовували навчання в монастирях, але таких було одиниці. Тому в послужних списках, у графі «яка освіта», такі насельники вказували, що «вміють писати і читати».

Цікавою є і відображена в біографіях чернецтва інформація про їх попереднє місце проживання. Насельниками повітових монастирів були переважно мешканці українських губерній. Чернецтво ж київських монастирів було більш строкатим у географічному відношенні. Сюди прибували як мешканці українських губерній, так і представники сусідніх російських губерній, наприклад, Орловської, Курської, Тамбовської та інших.

Висновки. Послужні списки чернецтва монастирів Київської єпархії синодального періоду представляють собою самостійний вид історичних джерел, що вміщує досить об'ємну інформацію. Її можна розділити на безпосередньо зафіксовану в джерелі і приховану. Імена насельників монастирів, їх імена та прізвища до постригу, місце проживання, соціальне походження, статус, сімейний стан, освіта, перебування під судом і слідством, хронологія чернечого життя, нагороди – це і є відкрита інформація, яку було зафіксовано в послужних списках. Прихованими ж можна назвати ті дані, які зібрані дослідником і коректно систематизовані, дозволяють вказувати на різні соціальні та історичні явища тієї епохи.

Проаналізований нами в ході дослідження архівний матеріал дозволяє зазначити, що переважна більшість послужних списків монастирів представлена у вигляді формулярних відомостей. Дані в них приводяться на всіх ченців та послушників монастирів Київської єпархії XIX – початку XX ст. Проведений аналіз окресленої наукової проблеми засвідчив, що послужні списки чернецтва православних монастирів РПЦ з'явилися не через внутрішню потребу обителей фіксувати соціальні, вікові характеристики монахів та послушників, їх здібності, рівень освіти та старанність у несені свого соціального статусу. Потреба у них виникла в ході проведення реформ монастирського життя і диктувалася вимогами світської і церковної влади. Особливістю послужних списків монастирів XIX – початку XX ст. стало відображення в них усього складу чернецтва (монахів і послушників), що дає можливість простежити динаміку чисельності та здійснити соціально-демографічну характеристику монастирських соціумів Київської єпархії упродовж усього синодального періоду.

Зібрані в архівних фондах послужні списки монастирів не позбавлені й вад, серед яких назвемо, зокрема, відсутність інформації про позбавлення чернецтва або добровільної відмови від цього статусу. За послужними списками такої статистики відстежити неможливо. Відсутні й дані про порушення ченцями поведінки та заходи з їх покарання за проступки. Не дивлячись на значний інформаційний потенціал цього джерела, що акумулює в багатьох випадках первинну

документацію, яка в силу історичних обставин до нашого часу не збереглася, не з'ясованим залишається насьогодні питання достовірності відображених у формулярах даних.

Однак, незважаючи на недоліки, які часто притаманні історичним документам в оцінці наших сучасників, зазначимо, що послужні списки монастирів можуть використовуватися дослідниками для пошуку біографічної інформації про настоятелів монастирів, чернецтва та послушників обителей, для здійснення їх статистичного обліку, так і характеристики складу такої групи населення Київської губернії, як чернецтво XIX – початку XX ст.

Джерела та література:

ДАЧО – Державний архів Черкаської області.

Законы о состояниях .(1857). *Законы о состояниях. Свод законов Российской империи.* Том девятый. Санкт-Петербург: Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 477, 88 с.

Об утверждении (1889). Об утверждении в городе Киеве женского Покровского монастыря в усадьбе Ее Высочества Великой княгини Александры Петровны. *Церковные ведомости*, 27, 264.

Пределы (1861). Пределы Киевской епархии в древнее и нынешнее времена. *Киевские епархиальные ведомости, 1,* 8–14.

ПСЗРИ – **Полное собрание законов Российской империи**. «Прибавление к Духовному регламенту». Прибавление о правилах причта церковного и чина монашеского. Том 6 (1720–1722). №4022. С. 699–715.

ПСЗРИ – **Полное собрание законов Российской империи**. Об устройстве монашествующих. Том 8 (1728–1732). №6177. С. 916–922.

ПСЗРИ – **Полное собрание законов Российской империи**. О порядке приема и пострижения желающих поступить в монашество. ПСЗРИ. (1825–1881). Т. 40. Ч. 1 (1865). С. 989.

ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

Яременко, М. (2014). Джерельний потенціал послужних списків духовенства Київської єпархії XIX – поч. XX ст. (за матеріалами вихованців Київської духовної академії). *Труды Киевской духовной академии, 21*, 158–166.

References:

DAChO – Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi oblasti [State Archive of Cherkasy Region]. [in Ukrainian].

Ob utverzhdenii (1889). Ob utverzhdenii v gorode Kieve zhenskogo Pokrovskogo monastyrya v usad'be Ee Vysochestva Velikoj knyagini Aleksandry Petrovny [On the approval in the city of Kyiv of the Intercession Monastery in the estate of Her Highness Grand Duchess Alexandra Petrovna]. *Cerkovnye vedomosti, 27*, 264. [in Russian].

Predely (1861). Predely Kievskoj eparhii v drevnee i nyneshnee vremena [The limits of the Kyiv diocese in ancient and modern times]. *Kievskie eparhial'nye vedomosti*, *1,* 8–14. [in Russian].

PSZRI – Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii [Complete collection of laws of the Russian Empire]. «Pribavlenie k Duhovnomu reglamentu». Pribavlenie o pravilah prichta cerkovnogo i china monasheskogo. Tom 6 (1720–1722). №4022. S. 699–715. [in Russian].

PSZRI – Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii [Complete collection of laws of the Russian Empire]. Ob ustrojstve monashestvuyushchih. Tom 8 (1728–1732). №6177. S. 916–922. [in Russian].

PSZRI – Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii [Complete collection of laws of the Russian Empire]. O poryadke priema i postrizheniya zhelayushchih postupit' v monashestvo. PSZRI. (1825–1881). T. 40. CH. 1 (1865). S. 989. [in Russian].

TsDIAK – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv. [The Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv]. [in Ukrainian].

Zakony o sostoyaniyah (1857). Zakony o sostoyaniyah. Svod zakonov Rossijskoj imperii [Conditions laws. Code of Laws of the Russian Empire]**.** Tom devyatyj Sankt-Peterburg: Tipografiya II otdeleniya sobstvennoj E. I. V. Kancelyarii, 477, 88 s. [in Russian].

Надійшла до редакції / Received: 06.02.2024 *Схвалено до друку / Accepted: 12.03.2024*